

sept. 1991

RESTAURERING - TAB/VINDING.

af

Johannes Exner
Arkitekt/Professor
Arkitektskolen i Århus
Danmark

Konferencens tematitel 'Restaurering - det nødvendige onde' blev for mig en særlig inspiration til at deltage.

Det skyldes emnets utvetydige sammenstilling af restaurering med noget ondt. Det udtrykkes endda så stærkt, at man direkte kalder restaurering for et 'onde'.

Man kommer her tæt på kunsthistorikeren englænderen John Ruskin, som erklærede at: 'den største ulykke, der kan overgå en historisk bygning, er en restaurering'.

I formuleringen 'Restaurering - det nødvendige onde' bemærker jeg to ting. Det ene er ordet 'nødvendig'. Det andet er, at der ikke udtrykkes noget 'gode' ved restaurering.

Formuleringen indeholder derved noget paradoksalt, idet man jo næppe 'nødvendigvis' gennemfører en 'ond' kur, medmindre den har et 'godt' sigte og altså må være 'god'.

Yderligere bør man vel heller ikke nødvendigvis acceptere udtrykket 'det nødvendige', og da slet ikke, hvis 'det nødvendige' er en restaurering, der betegnes som et onde.

Det gode ved formuleringen af temaet er imidlertid paradoksens incitament, idet det jo implicit udtrykker, at der, ved 'restaurering', kan være forbundet så uheldige metoder, at de må betegnes som 'onder'. Det er jo desværre rigtigt.

Vi har sikkert alle oplevet restaureringer, som af visse fagfolk er blevet betragtet som et onde, og af andre som et gode.

En så forskellig opfattelse må naturligvis forurolige. Der må være noget helt galt i behandlingen eller i kvalitetsvurderingen af det kirurgiske indgreb, en restaurering er, når den kan opfattes så diametralt forskellig. Tænk om kirurgerne indenfor den lægevidenskabelige verden var lige så groft uenige.

Jeg har derfor fået lyst til at fremsætte nogle tanker om såvel det gode som det onde, om tab og vinding, der knytter sig til det, man sædvanligvis kalder restaurering af en historisk bygning.

Men først er det nødvendigt at bearbejde begrebet 'historisk' i forbindelse med udtrykket en 'historisk bygning'.

Vi møder her forskellige grundsyn.

Nogle lægger primært alderen til grund og gør den og opførelsestidspunktet til et afgørende kriterium. Jo ældre des mere historisk er huset.

Andre anlægger et kunst- og arkitekturhistorisk syn. Her drejer det sig primært om bygningernes arkitektoniske stil, som skal være historisk og stilistisk repræsentativ samt besidde en vis stilarkitektonisk og kunstnerisk kvalitet.

Atter andre finder en bygning historisk, fordi den har været ramme om en historisk eller kulturhistorisk begivenhed, politisk beslutning, domicil for en regent, bolig for en fremragende kulturpersonlighed, forfatter eller billedkunstner.

Disse kriterier kan være meget gode, men med deres specifikke fokusering på udvalgte seriøse forførende bygninger, bliver de meningsfordrejende og låser vort blik og tankevirksomhed fast til netop den slags historiske huse.

For at frigøre os, må vi principielt indrage alle bygninger, alle slags og fra alle tider.

Har vi derigennem forstået det historiske fænomen, har vi også erhvervet en holdning, som gør os i stand til at udvikle et hovedgreb på de enkelte bygningers præmisser, der kan fungere som relevant konkret beslutningsgrundlag og arbejdsredskab i de sommetider uoverskuelige arbejdssituationer, vi kommer ud for. Ikke mindst når vi skal prioritere blandt uundgåelige valgmuligheder.

Til begrebet 'historisk' vil jeg knytte begrebet 'proces'. Alle bygninger er 'historiske' og indgår i et 'procesforløb', hvor de som aktive deltagere i historiens proces lever et 'historisk liv'. Huse er en slags 'levende væsner'.

Denne proces begynder straks efter, at de er skabt. Fra dette genesistidspunkt lever de deres eget liv udenfor skaberens, arkitektens, indflydelse. I denne proces fjerner de sig mere og mere fra originalen, optager nye indtryk, påvirkes af andre faktorer: personer, klima, naturkatastrofer, krige, økonomiske depressioner, ændrede brugsformål etc. De kan ikke fastholdes eller tilbagesendes til deres genesistilstand.

Vi må forstå at respektere hver bygning som et partielt historisk procesforløb. Det gælder både fortidens, nutidens og fremtidens arkitektur. At se bort fra procesforløbet som vigtigste ingrediens i det historiske fænomen er at tage bind for øjnene, før man begiver sig ud på en pragtfuld cykletur.

Til arkitektur hører således proces. Det gælder ikke bare den historiske

arkitektur i store helheder: byer og store monumenter, men også de enkelte små bygværker. Heller ikke bygningsdele og de mindste detaljer forbliver uberørt.

Al arkitektur er involveret i et procesforløb, som viser sig som forfald, slid, patinering, ombygninger, tilbygninger, udvidelser, vedligeholdelse, restaurering etc.

Derfor må helhedsgrebet i en restaureringssag nødvendigvis baseres på det historiske procesfænomen, tidsmæssigt og fysisk.

Kun ved at forstå og bruge procesfænomenet bliver vi i stand til at gribe ind på rette måde og undgå u-nødvendige onde restaureringsindgreb. Vi må være os for den fristende undskyldning der ligger i at 'acceptere restaurering som et 'nødvendigt' onde'.

Jeg vil belyse procesfænomenet nærmere ved at pege på nogle bestemte begreber eller forhold ved bygningerne, som jeg finder overordentlig vigtige, og som influerer direkte på omfanget af tab og vinding ved restaureringerne, og dermed kan pege på om restaureringen er et onde eller gode.

De fem begreber er alle vigtige nøgler, både til at forstå bygningen som historisk væsen, og til at finde frem til den rette bygningspleje og restaurering. Ligesom de fem begreber efter operationens udførelse indgår centralt i en evaluering af det udførte arbejde.

Begreberne er:

- 1 'originalitet'
- 2 'autenticitet'
- 3 'identitet'
- 4 'narrativitet'
- 5 'reversibilitet'.

Om en restaurering bliver god eller dårlig afhænger af hvorledes man tackler disse 5 begreber. Alle begreber indgår i det historiske procesforløb.

Er man ikke opmærksom på dem, eller ikke forstår at inddrage dem positivt og aktivt, bliver restaureringen ringe, måske ond.

Lad os prøve at betragte disse nøgler nøjere:

1. begreb: 'Originalitet'

Begrebet 'originalitet' benyttes ofte indenfor vort fagområde, og tillægges meget stor betydning.

Man taler om at føre en historisk bygning eller dele deraf tilbage til dens 'originale' eller 'oprindelige' skikkelse.

Det er lige så urealistisk, og misvisende, som når man indenfor musikken siger, at musikerne spiller på originale instrumenter, når de i virkeligheden kun spiller på kopier af originale instrumenter.

En 100% original historisk bygning findes imidlertid ikke, eksistere ikke. Enhver bygning bliver til stadighed mindre og mindre original. De klimatiske nedbrydninger begynder straks, efter at den er skabt. Ved kommende vedligeholdelser og reparationer udskiftes mængder af oprindelige dele med nye. Ved restaureringer sker også mange udskiftninger.

Selv om man rekonstruerer og genskaber en gammel form bliver den aldrig identisk med genesisoriginalen, den gestalt den havde, da den blev skabt.

Tværtimod! Med tiden vil bygningernes gamle dele udgøre en mindre og mindre procentdel af den oprindelige gestalt, og nye dele en større og større procentdel. Det kan måske ende med, at den historiske bygning bliver helt substitueret, og dermed er total uoriginal!

Man kan derimod tale om, at bygningen på et hvilket som helst tidspunkt besidder en 'originalitetsgrad'.

En historisk bygnings originalitet kan defineres som den 'grad' af ægthed, bygningen besidder på et givet tidspunkt i sit procesforløb, vurderet i forhold til dens genesisstilstand, tidspunktet da den blev skabt, den eneste gang den var 100% original.

Vi må derfor erkende at med hensyn til bevaring af en bygnings originalitet, vil en restaurering altid være af det onde.

2. begreb: 'Autenticitet'

En historisk bygnings autenticitet er den ægthed og gyldighed hvormed bygningen fremtræder, og som fremgår af dens strukturer, detaljer og overflader, der dokumenterer hinanden i en lang samhørende kontinuitet og således sammen logisk beretter og bekræfter bygningens historie og kontinuerte procesforløb.

Autenticitetens værdi betinges af, at de oprindelige og senere tilkomne materialer, konstruktioner og bygningsarkæologiske spor i karakter og udseende bevares i troværdige sted- og tidsmæssige relationer, og tillige indgår i overensstemmelse med relevante begivenheders placering i det samlede fælles procesforløb. De er altid in situ.

Her kan bevaring af selv de mindste detaljer - slidte overflader, mørtelrester, bygningsarkæologiske spor etc - være af stor betydning.

Man behøver ikke at være speciel romantisk for at forstå detaljernes betydning for en bygnings historiske fremtoning og autenticitet. Vi kender

sikkert alle eksempler på istandsættelser, renoveringer, og desværre også restaureringer, hvor overflader, tage, facader, gulve, vægge, vinduer, glas, alt synligt er udskiftet eller dækket af ny maling.

En total og samtidig renovering af en bygnings overflader er grotesk og unaturlig.

Stående over for sådanne bygninger har man tabt enhver tillid til deres originalitet, fordi de totalt har mistet deres autenticitet. De fremtræder sjælløse, er blevet til kulisser, og hører kun hjemme på teatre eller i performance situationer. Sådanne perfekte, totalt kedelige og intetsigende bygninger kan give mig ubehagelige fornemmelser. Bygningerne har mistet historiens slid og autenticitet, erhvervet gennem årtier eller århundreder. - Men mange elsker gamle huse, der lugter nymalet og renoveret. Tænk om man med samme overbevisning og effektivitet nykalkede alle Roms huse samtidig. Det ville være drab af historie, originalitet, autenticitet og narrativitet. Ondt og unødvendigt!

3. begreb: 'Identitet'

En historisk bygnings identitet er den fremtoning og det personlige væsen og særlige karakter, bygningen på et givet tidspunkt i sit procesforløb har erhvervet sig og nu udstråler.

Denne identitet ændres i trit med procesforløbet og bliver aldrig den samme som på genesis-tidspunktet.

En bestemt identitet, knyttet til et bestemt tidspunkt i bygningens historiske livsløb, kan heller ikke genskabes, ligesom identiteten heller ikke kan opretholdes ved restaurering. Det er både godt og ondt. Her tabes og vindes.

På dette område er især restaureringsarkitekten ansvarlig. Han kan nemlig ikke, gennem sit arbejde med bygningen, undgå, at påvirke dens identitet, hvis han ændrer på noget eller fremdrager noget. Alene en ny farve eller nye overflade på vægge, gulve og facader påvirker identiteten.

Han kan forsøge at bevare identiteten optimalt. Han kan bygge videre på den eksisterende identitet og udvikle den til en beslægtet. Han kan ændre den totalt, give den en helt ny identitet. I alle tilfælde er der risiko for dårlige såvel som gode resultater, fordi det arkitektoniske netop her spiller en stor rolle.

Det er vigtigt, at restaureringsarkitekten er velkvalificeret som kreativ arkitekt og kunstner. Han skal således kunne holde sig totalt tilbage i ydmyghed, og han skal kunne træde frem med en klar og positivt virkende kreativ sans.

Som den eneste i restaureringssamspillet kan arkitekten aldrig skjule sig eller sine gerninger hvad angår bygningens sluttelige identitet.

4. begreb: 'Narrativitet'

Narrativitet er bygningens 'fortælleverdi', eller 'læselighed' som nordmændene kalder det. En bygnings narrativitet er vigtig for os selv, for almindelige mennesker, for vor interesse, for vor kontakt og samtale med bygningen.

Alle, der står over for en historisk bygning, vil gerne kunne forstå, hvad den fortæller, umiddelbart og direkte. Gerne selv kunne aflæse den, dens mure, overflader, bygningsrester, stilperioder m.m. Selv kunne aflytte dens historie, og ikke passivt være henvist til en eller anden arkitekturhistorikers eller kunsthistorikers skriftlige beretning, købt i kiosken, ikke kun være afhængig af dennes betragtninger og specielle faglige holdning.

For at en bygning kan fortælle, eller være læselig, må dens narrativitet basere sig på bygningens autenticitet og identitet.

5. begreb: 'Reversibilitet'

Det ville være en meget stor fordel, dersom den uheldige arkitekts restaureringsindgreb var udført reversibelt. D.v.s. at alle restaureringens indgreb og spor kunne fjernes, så bygningen ville kunne fremstå nøjagtig, som den var før restaureringen. Så kunne en dygtigere arkitekt måske senere gøre det bedre.

Men da det selv for en dygtig arkitekt kan være vanskeligt at sikre, at man også fremover vil finde hans arbejde godt, vil det selv for ham være værdifuldt, om hans gode restaurering var reversibel.

Nu gælder reversibiliteten ikke kun større restaureringer, men i høj grad også detaljer og små dele, der som tidligere sagt har betydning for bygningens sjæl.

Har man først fjernet noget, er det uigenkaldeligt tabt, og originaliteten og autenticiteten reduceret.

Reversibilitet opnås bl.a. ved i stedet for subtraktioner at anvende addition. Ved addition fjernes ikke noget eksisterende. Autenticiteten er i orden. Den oprindelige genstand er stadig intakt. Nye tillæg kan fortsætte og udvikle bygningens historiske liv. Hvorimod subtraktioner bryder ulykkeligt ind i bygningernes autenticitet.

Ved addition bliver bygningen ikke mindre interessant og værdifuld. Der ødelægges ikke noget, dersom additionen udføres rigtigt. Bygningen vil kunne fremtræde lige så original og autentisk som før adderingen. Identiteten er måske berørt, måske blevet aktuel og bidrager nu til øget interesse og forståelse for den historiske bygning.

En restaurering eller bygningspleje baseret på reversible adderinger er at foretrække. Mere hensynsfuldt i alle måder kan indgreb ikke gøres.

Det er min erfaring, at arbejder man med disse fem idealbegreber som overordnede styrende betingelser, kan man i dem få et klart svar på de spørgsmål og problemer, der dukker op, hvadenten de er af teknisk, arkitektonisk eller historisk art. Det gælder såvel i undersøgelsesfasen, som under projekteringen og på byggepladsen. Ligesom de kunne være grundlæggende for sagsbehandlingen hos myndighederne.

Efter hver gennemført restaurering burde det være obligatorisk at få besvaret følgende spørgsmål:

1. Er bygningens originalitetsgrad reduceret?
2. Er autenticiteten intakt?
3. Hvilken identitet har bygningen fået?
4. Er narrativiteten intakt?
5. I hvilket omfang er der anvendt reversible løsninger?

En beskrivelse af disse fem tilstandsbegreber med tab og vinding burde gennemføres efter hver restaurering. Det ville være et vægtigt indicium for om restaureringen har været et 'u-nødvendigt onde' eller 'nødvendigt gode'.